

УДК 343.195:316

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.18.28>

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ ЯК ЗАПОРУКА ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО МАРГІНАЛІЗМУ В СУСПІЛЬСТВІ

Федоров Ігор Васильович,
старший викладач кафедри
кримінального процесу
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена висвітленню наявних сьогодні проблем, які стосуються практичних і теоретичних питань формування та функціонування суду присяжних в Україні як одного із засобів подолання негативної тенденції правового маргіналізму, зростання якої спостерігається останнім часом у нашому суспільстві.

Конституція України в статті 3 визначає таке: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Таким чином, людина, її життя та здоров'я, честь та особиста гідність, забезпечення недоторканності й безпеки повинні бути пріоритетом для державних органів.

Суд присяжних як правовий інститут повинен стати більшою мірою, ніж він є зараз, громадським представницьким органом у сфері правосуддя й відігравати більш важливу роль у формуванні юридичної культури громадянського суспільства.

Уже не викликає сумнівів значущість правового інституту у вигляді суду присяжних і необхідність розвитку цього правового інституту судочинства.

Протягом останніх років за активної участі міжнародних організацій і їх представників в Україні проводиться масштабна законотворча робота, мета якої – створити умови ефективної діяльності судової системи України та суміжних правових інститутів відповідно до положень прогресивних практик Європейського Союзу.

Водночас необхідно визначити, що організаційно-забезпечувальному механізму дії суду присяжних приділяється недостатня увага з боку науковців і законодавців: достатньою мірою не вивчається досвід країн, які запровадили суд присяжних одночасно з Україною, наприклад, Грузії, відсутні спільні правові позиції щодо шляхів формування списків присяжних.

У роботі проаналізовано основні положення чинного законодавства України, наукові точки зору вітчизняних науковців щодо шляхів формування та подальшого функціонування суду присяжних.

Висвітлено точки зору на порядок формування, особливості функціонування суду присяжних, з'ясовано права присяжного під час його діяльності, пов'язаної з відправленням правосуддя.

Надано пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення правових підстав формування й подальшої діяльності суду присяжних в Україні.

Ключові слова: народовладдя, суд присяжних, статус присяжного, відбір присяжних, формування списку присяжних, наявні моделі суду присяжних, установлення факту злочину в суді присяжного.

DEVELOPMENT OF THE JURY INSTITUTE AS A KEY TO ADDRESSING LEGAL MARGINALISM IN SOCIETY

Fedorov Ihor Vasyliyovych,
Assistant Professor
at the Department of Criminal Process
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article focuses on the current problems regarding the practical and theoretical issues of the formation and functioning of the jury in Ukraine, as one of the ways to overcome the negative trend of marginal legal consciousness, the growth of which has been observed recently in our society.

Constitution of Ukraine in Article 3 states next: "Human rights and freedoms, and guarantees thereof shall determine the essence and course of activities of the State. The State shall be responsible to the individual for its activities. Affirming and ensuring human rights and freedoms shall be the main duty of the State". Therefore, a person, their life and health, honor and personal dignity, ensuring inviolability and security should be the highest priority for public authorities.

The jury trial, as a legal institution, must become more than it is now - a public representative body in the field of justice, and play a more important role in formation of the legal culture of civil society.

It is no longer questionable how important is the legal institution in the formation of a jury trial and the need in development this legal institution of justice.

In recent years, with the active participation of international organizations and their representatives in Ukraine, large-scale legislative work is being done, it is aimed at creating conditions for effective functioning of the judicial system of Ukraine and related legal institutions in accordance with the provisions of progressive practices of the European Union.

At the same time, it should be highlighted that the organizational and support mechanism of the jury trial is given insufficient attention by scholars and legislators: the experience of countries that have introduced a jury trial simultaneously with Ukraine is not studied sufficiently, for example Georgia, there are no common legal positions on how to form jury lists.

The article analyzes the main provisions of the current legislation of Ukraine, the scientific views of domestic scientists on the ways of formation and further functioning of the jury.

The views on the procedure of formation, the peculiarities of the functioning of the jury, the rights and elements of protection of the jury during its activities related to the administration of justice are highlighted. Proposals and recommendations aimed at improving the legal basis for the formation and further operation of the jury in Ukraine are presented.

Key words: democracy, jury trial, jury status, jury selection, formation of the jury list, existing models of jury trial, establishment of the fact of a crime in a jury trial.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суд присяжних як інститут здійснення діяльності держави, що відповідає вимогам забезпечення законодавчого захисту особи із запровадженням належних правил прозорості й безпосередньої участі народу в судочинстві, подолання негативних тенденцій у суспільстві, досліджувався такими науковцями, як С.В. Оверчук, І.В. Гловлюк, Н.М. Ахтирська, О.В. Культенко, В.М. Тертишник.

Метою статті є дослідження та визначення інституту суду присяжних, як одного із дієвих заходів подолання негативних тенденцій українського суспільства, одним з яких є правовий маргіналізм.

Виклад основного матеріалу. В останній час в українському суспільстві посилися негативні тенденції правової маргінальності: у мережі Інтернет і засобами масової інформації все частіше повідомляються випадки, коли громадяни намагаються самостійно розв'язувати правові проблеми, що виникають перед ними, виходячи зі своїх понять про справедливість.

Ми маємо погодитися з тим, що маргінальна поведінка характеризується схильністю до протиправної та ставленням до права як до інструменту примусу [2, с. 60–61].

Наслідками цього явища є відсутність почуття відповідальності, яке має значення для забезпечення внутрішнього контролю за поведінкою, як результат цього є зростання числа вчинених кримінальних правопорушень.

Доказом того, що маргінальна поведінка є загрозою для суспільно-правових відносин в Україні, є такі випадки:

– 13 жовтня 2019 року в сел. Шевченково Куп'янського району Харківської області чоловік, почувши крики своєї дружини, яка самостійно поверталася додому, вибіг на вулицю й порізав пах її гвалтівника, навіть не намагаючись його затримати для подальшої передачі співробітникам поліції [3];

– 15 січня 2021 року в м. Харкові молода людина завдала удар ногою в обличчя дівчині касиру, яка в той момент нагнулася підібрати товар. З метою помсти друзі дівчини знайшли злочинця, змусили його стати на коліна й нанесли декілька ударів ногами в обличчя, також ногою в обличчя завдала удар і дівчина-касир магазину.

Указаний випадок був знятий на телефон і виставлений у мережі Інтернету [4].

Показовою є реакція Інтернет суспільства, яка переважною кількістю схвалила ці вчинки.

Таки випадки, на жаль, не є поодинокими. Усе частіше люди ігнорують норми закону та моралі, намагаючись поводитись згідно зі своїми моральними поняттями.

Одним із засобів подолання правової маргінальності в суспільства є створення такого правового інституту суду присяжних, який має відігравати вирішальну роль у проведенні кримінального судочинства, допоможе захистити незалежність судової влади та надасть значення самому процесу розгляду справи як неупередженої правової дії в очах суспільства.

Наявний формат суду присяжних уже відіграв свою значущу роль, посиливши стан забезпечення процесуальних гарантій насамперед для підозрюваного, сприяючи формуванню моделі змагальності.

Запровадження інституту суду присяжних стало важливим етапом судової реформи, давши змогу реалізувати конституційну вимогу щодо функціонування участі народу в здійсненні правосуддя [5, с. 1].

Після запровадження Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року [6] інститут суду присяжних отримав офіційний статус у судовій системі України.

Після введення в дію у 2012 році чинного Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [7] визначено перелік злочинів, які можуть розглядатися судом присяжних, рішення по яких може виносити суд присяжних, до таких відносяться ті злочини, за які передбачена найвища міра покарання – довічне позбавлення волі.

Необхідно зазначити, що неодноразово до Верховної Ради України надавалися законопроекти щодо розширення переліку кримінальних правопорушень, які можуть розглядатися судом присяжних, але рішення не було прийнято.

Сьогодні в Україні діє модель суду присяжних (т.зв. шефенський суд), відповідно до неї присяжні спільно з професійним суддею вирішують і фактичні питання вчинення кримінального правопорушення, і юридичні. Така модель судового розгляду запроваджена в таких країнах, як Німеччина, Італія, Франція, Греція та Україна.

До країн, де застосована класична модель суду присяжних, тобто така, де присяжні встановлюють лише сам факт учинення обвинуваченим злочину, можна віднести такі країни, як Англія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Швеція, Росія (з 1993 р.) та Іспанія (з 1995 р.).

Відійшли від класичної моделі суду присяжних такі країни, як Японія та Південна Корея, запроваджену модель можна назвати «суд із присяжними».

Виходячи зі світового досвіду організації суду присяжних, вважаємо за доцільне подальше розширення участі присяжних у судовому розгляді кримінальних справ.

Верховною Радою України протягом останніх п'яти років розглядалося декілька моделей складу суду присяжних, однією, на наш погляд, привабливою, є така: три професійні судді й шість присяжних проводять судові розслідування за фактами вчинення особливо тяжких злочинів.

Крім того, є доцільним розширення переліку кримінальних правопорушень, які можуть розглядатися судом присяжних: наприклад, тих, за вчинення яких передбачено позбавлення волі більш як на п'ять і більше років, можливим складом такого розгляду є один професійний суддя та двоє присяжних, тобто так, як зараз відбувається по деяких категоріях цивільних справ.

Така модель участі людей у кримінальних провадженнях сприятиме перевазі непрофесійного елемента в здійсненні правосуддя, що підвищить довіру громадськості до судової влади, суду та правосуддя й ефективніше забезпечить змагальність [8, с. 121].

На нашу думку, є передчасним запровадження такої моделі формування кола присяжних: на підставі списку виборців адміністративно-територіальних одиниць, територію яких охоплює місцевий (окружний) суд, орган місцевого самоврядування формує список кандидатів у присяжні, до якого примусово включаються особи, які відповідають вимогам до присяжних.

Надалі цей список надається до територіального управління Державної судової адміністрації. Моральні та громадські якості залучених таким чином присяжних будуть знаходитися на вкрай низькому рівні, що не сприятиме поліпшенню якості судового розгляду справ і підвищенню довіри населення судовій системі України.

Також ми вважаємо помилковою точку зору, що до списку присяжних також не повинні входити особи з юридичною освітою, оскільки їхня участь порушить принцип неупередженості участі людей у кримінальному процесі. Зокрема, така вимога до присяжних міститься в ст. 30 Кримінально-процесуального кодексу Грузії [9].

Крім цієї заборони, указана стаття Кримінально-процесуального кодексу Грузії містить заборону бути присяжними ще психологам і психіатрам [9], указані обмеження, на нашу думку, є неприпустимими, так як усі громадяни країни, за деякими винятками, повинні мати можливість узяти участь у роботі судової системи.

Нормами Кодексу передбачено, що до складу суду присяжних входять два професійних судді і три присяжних. Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку й не старший шістдесяти п'яти років, постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція суду, а так само давши згоду бути присяжним. Не можуть бути включені в список присяжних громадяни, визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними, мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного. Після відкриття судового засідання проходить відбір присяжних, де голова, а також учасники судового розгляду з'ясовують наявність підстав, що перешкоджають залученню громадянина як присяжного, або підстав для звільнення окремих присяжних від виконання обов'язків. Крім трьох основних присяжних, відбираються двоє запасних. Усі питання, пов'язані із судовим розглядом, професійні судді та присяжні вирішують спільно [10, с. 86].

Необхідно зазначити, що сьогодні немає розробленого дієвого механізму контролю за виконанням присяжним своїх обов'язків, особливо тих, що стосуються заборони його спілкування з особами, які не входять до складу суду, без дозволу головуючого; стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; збирання ним відомостей, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; розголошення відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження, і процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків. Це питання потребує нормативного врегулювання [11, с. 19].

На присяжних поширюються гарантії незалежності й недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя.

Під правовим статусом присяжного варто розуміти юридично закріплений статус громадянина, включеного до списку присяжних і залученого в установленому законом порядку для участі в судовому розгляді кримінального провадження, що здійснюється за допомогою КПК України та інших законів. Зокрема, суд присяжних має право попросити головуючого пояснити норми права, які застосовуватимуться при розв'язанні питань, юридичних термінів і понять; зміст оголошених у судовому засіданні документів; ознак злочину, у якому особа звинувачується [12, с. 21].

Існування спільної колегії професійних суддів і присяжних забезпечує належну участь людей у кримінальному процесі, але потребує подальшого нормативного розвитку з метою підвищення рівня довіри населення до судової системи країни з урахуванням негативних правових тенденцій у суспільстві.

Висновки. Визнаючи існування такого явища в суспільстві України, як правовий маргіналізм, є нагальна потреба визначення правових заходів його подолання. Ураховуючи неоднозначне ставлення до суду присяжних з боку науковців і пересічних громадян України, необхідно виважено ставитися до подальшого реформування цього правового інституту як одного із засобів підвищення рівня населення до правоохоронної системи країни загалом.

Із цією метою вивчення закордонного досвіду запровадження суду присяжних дає можливість визначити найбільш ефективну форму його запровадження для України.

Сьогодні намітилася стійка тенденція надання законопроектів щодо переходу від чинної континентальної моделі суду присяжних (змішаної або суди шефенів) до класичної (англосаксонської). Указане перетворення потребує подальшого вивчення основних аспектів забезпечення належного функціонування такої форми судочинства: визначення порядку формування списків присяжних, забезпечення визнання рішень, які приймаються судом.

Необхідно зазначити, що поза увагою науковців залишається досвід країн східної Азії, насамперед Японії та Південної Кореї, які відійшли від класичної моделі й запровадили свою форму суду присяжних.

Найголовніше – визначення належної форми існування суду присяжних в Україні як одного з дієвих засобів подолання правового маргіналізму в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Зубко Г.Ю. Маргінальна поведінка як вид правомірної поведінки особи : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 209 с.
3. Кричала і плакала. Чоловік розправився з нелюдом котрий посеред вулиці жорстко гвалтував його дружину. URL: <https://vgolos.com.ua/news/krychala-i-plakala->

cholovik-rozpravvyvsya-iz-nelyudom-kotryj-posered-vulytsi-zhorstoko-gvaltuvav-jogo-druzhynu_1084645.html.

4. Неадекватный покупатель ударил девушку-кассира ногой по лицу. URL: <https://novosti-n.org/news/Neadekvatnij-pokupatel-udaryl-devushkukassyranogoj-po-lyczu-Vydeo-207879>.

5. Оверчук С.В. Становлення інституту присяжних в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2 (6). С. 1–14.

6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

8. Войнарович А.Б. Участь народу в здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів : Львівський націон. ун-т імені Івана Франка, 2011. 204 с.

9. Уголовно-процесуальний кодекс Грузії. URL: <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/37/ru/pdf>.

10. Ахтирська Н.М. Становлення суду присяжних в Україні: від конституційного принципу до процесуальної регламентації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 83–89.

11. Куцин М.М. Суд присяжних: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальне судочинство України. *Адвокат*. 2006. № 2. С. 18–25.

12. Тернавська В.М. Суд присяжних як складова частина демократичної судової влади. *Адвокат*. 2006. № 8. С. 19–22.